

Agnieszka Tarnowska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Z BADAŃ NAD KONDYCJĄ EKONOMICZNĄ ŚLĄSKICH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Streszczenie: Problematyka gospodarstw domowych i ich dobrobytu zajmuje ważne miejsce w nauce i praktyce ekonomicznej. W artykule opisano ekonomiczny wymiar dobrobytu gospodarstw domowych w trzech śląskich województwach. W tym celu posłużono się zestawem popularnych wskaźników makroekonomicznych oprócz mikroekonomicznego badania budżetów gospodarstw domowych.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, budżety gospodarstw domowych, dobrobyt społeczny, poziom życia, jakość życia.

1. Wstęp

Gospodarstwo domowe jest najstarszym podmiotem gospodarczym w teorii ekonomii. Od niego wywodzi się ta dyscyplina naukowa i samo pojęcie. Termin *ekonomia* stworzony w starożytnej Grecji przez Ksenofonta oznaczał bowiem *zasady prowadzenia gospodarstwa domowego*. Stanowi ono centralny punkt gospodarki, w nim ekonomia zaczyna się i kończy. Ono dostarcza najważniejszego czynnika wytwórczego, jakim jest praca. Bierze zatem udział w wytwarzaniu dóbr ekonomicznych, jednocześnie nabywając je i konsumując [3]. W teorii ekonomii i praktyce gospodarczej gospodarstwo domowe zalicza się do podmiotów działających w sferze konsumpcji. Jest ono zarówno odbiorcą dóbr oraz usług wytwarzanych przez gospodarkę, jak i uczestnikiem procesów gospodarczych [8]. Ekonomia klasyczna, zajmująca się głównie sferą produkcji i wytwarzania dóbr, nie poświęcała należytej uwagi gospodarstwom domowym. Sytuacja ta się zmienia i obecnie gospodarstwa domowe coraz częściej stają się podmiotem zainteresowania nauki i praktyki ekonomicznej krajów wysoko rozwiniętych [13].

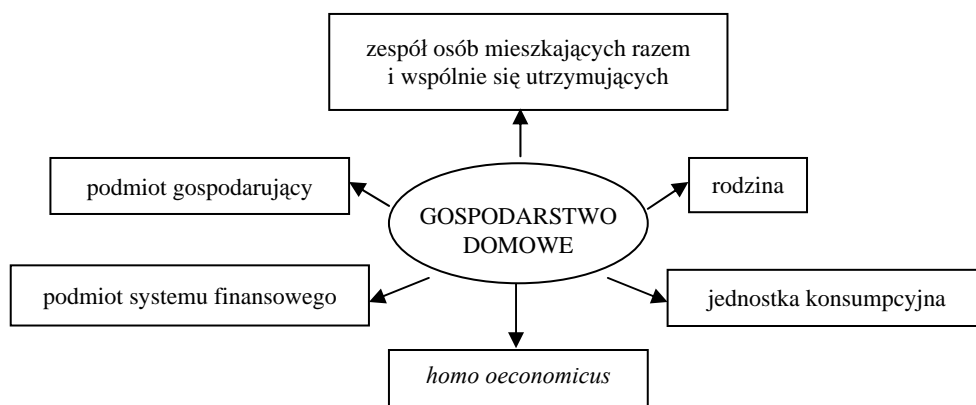
2. Cel pracy

Opracowanie składa się zasadniczo z dwóch części. Najpierw opisano podstawowe pojęcia, jakimi posługiwano się w pracy, zwracając uwagę na ich niejednoznaczność. Następnie przeanalizowano warunki życia śląskich gospodarstw domowych,

stosując metodę opisową wybranych danych statystycznych GUS z lat 2008-2009. Celem było porównanie dobrobytu rodzin żyjących na terenie trzech południowych województw: dolnośląskiego, opolskiego i śląskiego, oraz sprawdzenie, czy wydatki ludności wiązały się z regionem zamieszkania.

3. Pojęcie *gospodarstwo domowe*

Pojęcie *gospodarstwo domowe* nie jest jednoznaczne. Często utożsamia się je z *rodziną* – pojęciem głównie socjologicznym i prawnym. Jest ono również wspomnianą *jednostką konsumpcyjną*, a świadomie i racjonalnie gospodarujące podmioty zaliczymy do kategorii *homo oeconomicus*. Wieloznaczność tego pojęcia przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Wieloznaczność pojęcia *gospodarstwo domowe*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [13, s. 21-22].

Gospodarstwa domowe wyodrębnia się ze względu na budżet. Tworzą je osoby utrzymujące się osobno bądź wspólnie niezależnie od występowania pokrewieństwa czy samodzielnego zamieszkiwania. Biorąc pod uwagę wielkość gospodarstwa domowego, najogólniej rzecz ujmując, wyróżnia się gospodarstwa jednoosobowe i wieloosobowe, a zasadniczą ich cechą jest „wspólne gospodarowanie w wyniku łączenia dochodów dla zaspokojenia tak indywidualnych, jak wspólnych potrzeb” [13, s. 9].

W świetle definicji Głównego Urzędu Statystycznego za gospodarstwo domowe uważa się „zespół osób spokrewnionych ze sobą lub nie spokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się lub osobę utrzymującą się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami, nie łącząc jednak z nimi swoich dochodów” [5, s. 35]. Tak definiowane gospodarstwa domowe, ze względu na dostępny zestaw danych, staną się podmiotem rozważań w dalszej części niniejszego opracowania.

4. Poziom życia i jakość życia

Poprawa bytu, podniesienie poziomu i jakości życia towarzyszą ludzkim zmaganiom w drodze do szczęścia. Zdaniem większości starożytnych filozofów szczęście było *posiadaniem największych dóbr dostępnych człowiekowi*. Jego miarą zaś „nie była ani pomyślność zdarzeń, ani intensywność radości, lecz wysokość posiadanych dóbr. (...) Jedni byli zdania, że o szczęściu stanowią dobra moralne, (...) inni, że hedoniczne, jeszcze inni, że tylko równomierny zespół wszelkich dóbr” [14, s. 20]. Ujawnia się więc podział na dobra materialne i moralne. Odpowiada on dwóm współczesnym pojęciom, tj. poziomowi życia i jakości życia. *Poziom życia* definiowany jest jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i odnosi się do potrzeb podstawowych w życiu człowieka – potrzeb fizjologicznych (leżących u podstaw piramidy potrzeb Masłowa). Pojęcie *jakości życia* mieści w sobie te wartości w życiu człowieka, które wiążą się z faktem „istnienia człowieka, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wpływających np. z faktu posiadania rodziny, kolegów, przyjaciół” [11, s. 8].

Oba pojęcia odnoszą się w równym stopniu do jednostek i grup społecznych. Fiński socjolog Erik Allardt dokonał ciekawego połączenia kategorii poziomu i jakości życia w jedną, określaną mianem *dobrobytu społecznego*. Stanowią o nim trzy kategorie potrzeb ludzkich: posiadanie (*to have*), uczucie (*to love*) oraz istnienie (*to be*). Pierwsza odnosi się do sfery posiadania i konsumowania dóbr i usług, druga – do sfery stosunków międzyludzkich, a trzecia – do warunków zdrowia, środowiska, prestiżu osobistego, samorozwoju, aktywności społecznej i politycznej. W świetle tej definicji dobrobyt społeczny podzielony został na [12, s. 17-18]:

- 1) poziom życia (potrzeby materialne), określony przez pierwszą kategorię potrzeb ludzkich (*to have*),
- 2) jakość życia (potrzeby pozamaterialne), opisywaną przez dwie pozostałe kategorie (*to love, to be*).

Przedmiotowa *kondycja ekonomiczna* jest odpowiednikiem poziomu życia i traktuje o posiadaniu dóbr i zaspokajaniu potrzeb materialnych gospodarstw domowych.

5. Wskaźniki makroekonomiczne dobrobytu społecznego

Dobrobyt społeczny zależy od wielu czynników materialnych i moralnych. Składająca się na niego jakość życia jest cechą niemierzalną, wyrażaną subiektywnie. Poziom życia można zmierzyć za pomocą wartości posiadanych dóbr i wyrazić w jednostkach pieniężnych. Jest on obiektywną miarą zaspokojenia potrzeb materialnych społeczeństwa – miarą odzwierciedlającą kondycję ekonomiczną gospodarstw domowych.

W wymiarze ogólnospołecznym dobrobyt można mierzyć za pomocą wskaźników makroekonomicznych, do których najczęściej zalicza się [10, s. 48]:

- produkt krajowy, który jest miarą ogólnej produkcji krajowej,
- dochód narodowy i dochody osobiste będące miarami siły nabywczej konsumentów przed opodatkowaniem i po opodatkowaniu,
- stopę inflacji, jako miarę trwałego wzrostu ogólnego poziomu cen,
- stopę bezrobocia stanowiącą miarę trudności w znalezieniu pracy.

Nie są one bezpośrednimi miarami jakości życia. Obrazują natomiast kondycję ekonomiczną gospodarstw domowych i warunki życia ludności.

W tabeli 1 zebrano najważniejsze mierniki poziomu produkcji, poziomu dochodów i konsumpcji, poziomu cen i poziomu bezrobocia w trzech śląskich województwach. Z tych danych wynika, że woj. śląskie cieszyło się najwyższym PKB na 1 mieszkańca w 2008 r. Przekładało się to również na wysokie dochody osobiste do dyspozycji. Stanowiły one prawie 66% PKB, wobec 64% w woj. opolskim i ponad 60% w woj. dolnośląskim. W przypadku tego ostatniego wysoki wskaźnik poziomu produkcji nie odpowiadał równie wysokim dochodom osobistym ludności województwa dolnośląskiego. Mogło to wynikać z szeregu inwestycji miejskich, zwłaszcza w stolicy województwa, które tworząc PKB województwa, pośrednio wpływały na poprawę życia mieszkańców, ale nie wliczały się do dochodów sektora gospodarstw domowych.

Tabela 1. Dobrobyt mieszkańców śląskich województw według wskaźników makroekonomicznych

Mierniki dobrobytu	Dolnośląskie	Opolskie	Śląskie
PKB na 1 mieszkańca w 2008 r. (ceny bieżące w zł)	35 989	28 379	36 126
Dynamika PKB na 1 mieszkańca w 2008 r. (ceny stałe, rok 2005 = 100)	117,5	112,1	128,2
Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca w 2008 r. (w zł)	21 697	18 181	23 756
Dynamika realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca w 2008 r. (rok 2005 = 100)	112,9	116,3	115,1
Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w 2008 r. (rok poprzedni = 100)	104,8	104,4	103,9
w 2009 r. (rok poprzedni = 100)	104,0	103,5	103,9
Stopa bezrobocia rejestrowanego (stan na 31 XII, w %) w 2008 r.	10,0	9,8	6,9
w 2009 r.	12,5	12,6	9,2

Źródło: dokumenty elektroniczne: [4; 6; 7].

Obserwując wzrost cen, można zauważyć, że najmniej dotkliwy był on dla nabywców towarów i usług konsumpcyjnych mieszkających w woj. śląskim, które stanowi bardzo konkurencyjny rynek o dużym popycie. Siła nabywcza śląskich konsumentów była większa niż w pozostałych województwach. Łatwiej można było tam znaleźć pracę, gdyż województwo cechowała najniższa w regionie stopa bezrobocia.

Na podstawie zamieszczonych danych statystycznych widać, że wśród trzech porównywanych województw najbardziej sprzyjające warunki makroekonomiczne oferowało swoim mieszkańcom woj. śląskie. Wskaźniki dynamiki wskazywały na szybkie tempo wzrostu PKB i dochodów realnych mieszkańców tego województwa. Zatem powinni oni cieszyć się stosunkowo wysokim poziomem życia. Trudno jednak ocenić jakość ich życia, opierając się tylko na wskaźnikach liczbowych.

6. Dochody, wydatki, spożycie i wyposażenie gospodarstw domowych na Śląsku

Dobrobyt społeczny, a ściślej jego wymiar ekonomiczny, przedstawiony został powyżej na poziomie makroekonomicznym. Posłużono się tam miernikami obliczanyymi w systemie rachunków narodowych SNA oraz ogólnymi wskaźnikami poziomu cen i bezrobocia. Jednakże większość analiz warunków i poziomu życia ludności w Polsce opiera się na mikroekonomicznym badaniu budżetów gospodarstw domowych. Obejmuje ono takie materialne aspekty bytu ludzkiego, jak: dochody, wydatki, spożycie artykułów żywnościowych i wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania [9, s. 37]. Dotyka zatem spraw toczących się wewnątrz gospodarstw domowych i pozwala wychwycić różnice m.in. w sposobie życia mieszkańców poszczególnych województw, ich preferencjach żywieniowych i decyzjach konsumenckich. Podstawowe dane do tej analizy zawiera tab. 2.

Przeciętna liczba osób tworzących śląskie gospodarstwo domowe była zbliżona w badanych województwach, przy czym najwyższą wartość osiągnęła w woj. opolskim – 2,84. Udział ludności wiejskiej jest tam większy niż w pozostałych województwach. Tworzy ona liczniejsze gospodarstwa domowe zamieszkujące większe powierzchniowo domy. Z kolei w województwie śląskim, gdzie najmocniej utrwalony jest model rodziny wielopokoleniowej, największa była przeciętna liczba osób pozostających na utrzymaniu, tj. dzieci i osób starszych.

Najwyższy przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę wyróżniał woj. dolnośląskie, w którym praca najemna i praca na własny rachunek stanowiły łącznie prawie 65% tego dochodu. Ponadto wysoki udział tego ostatniego źródła dochodu oraz najmniejszy, wśród analizowanych województw, udział dochodu ze świadczeń społecznych i socjalnych wskazywał na większą przedsiębiorczość mieszkańców woj. dolnośląskiego. Mogli oni też większą część swego dochodu przeznaczyć na oszczędności. Różnica między dochodem rozporządzalnym a przeciętnymi wydatkami na 1 osobę, równa 161,09 zł, była wyższa niż w woj. opolskim i śląskim, gdzie wyniosła odpowiednio 154,54 zł i 65,94 zł.

Większość wydatków gospodarstw domowych stanowią te, które wiążą się z zakupem dóbr i usług konsumpcyjnych. Dlatego na rys. 2 pokazano strukturę tych wydatków. Wynika z niej, że zakup żywności i napojów oraz opłaty za użytkowanie mieszkania i energię stanowiły łącznie prawie połowę wszystkich wydatków górnośląskich gospodarstw domowych, podczas gdy w woj. dolnośląskim i opolskim od-

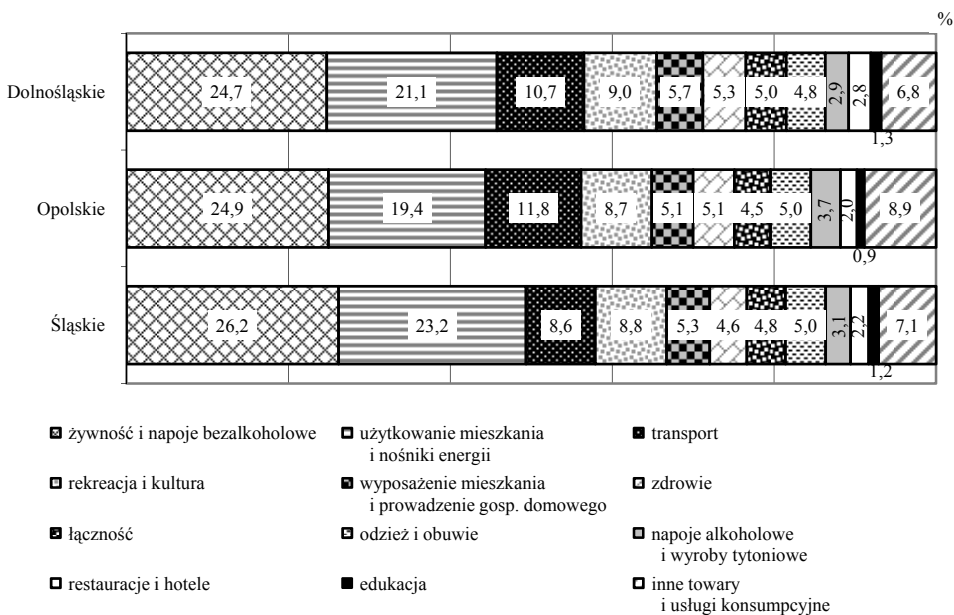
Tabela 2. Budżety gospodarstw domowych w śląskich województwach w 2009 r.

Wyszczególnienie	Dolnośląskie	Opolskie	Śląskie
Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym w tym pozostających na utrzymaniu	2,75 0,78	2,84 0,79	2,73 0,88
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym (w zł) w tym (w % ogółu)	1174,26	1082,27	1114,05
z pracy najemnej	54,1	55,4	55,9
z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	1,4	1,9	0,6
z pracy na własny rachunek	10,6	6,6	6,8
ze świadczeń z ubezpieczeń i pomocy społecznej	28,7	30,6	33,1
Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym (w zł) w tym na towary i usługi konsumpcyjne	1013,17 969,08	1016,33 954,91	959,51 913,54
Przeciętne miesięczne spożycie na 1 osobę (w kg)			
pieczywo	4,23	4,69	5,03
mięso	5,27	5,29	5,40
ryby	0,41	0,40	0,54
sery	1,03	0,89	0,92
owoce	3,53	4,09	3,29
warzywa	9,87	10,28	9,27
Wyposażenie gospodarstw domowych w (w % ogółu)			
urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej	59,4	72,2	60,2
komputer osobisty z dostępem do Internetu	53,6	52,5	57,6
zmywarka do naczyń	15,9	18,7	13,6
samochód osobowy	55,6	60,9	55,7

Źródło: [2].

powiednio 45,8% i 44,3%. Należy zaznaczyć, że badanie budżetów gospodarstw domowych nie uwzględnia wydatków osób ankietowanych żywiących się poza domem. Może je częściowo przybliżyć tylko kategoria wydatków na restauracje i hotele. Najczęściej korzystali z nich mieszkańcy Dolnego Śląska, wydając średnio 2,8% swojego domowego budżetu na usługi tych placówek. W pozostałych województwach preferowano kuchnię domową. Potwierdza to większe spożycie podstawowych produktów żywnościowych (pieczywa, mięsa – por. tab. 2) w gospodarstwach domowych woj. śląskiego i opolskiego, a co za tym idzie, większe wydatki na żywność. W woj. śląskim stanowiły one 26,2% domowego budżetu, w woj. opolskim – 24,9%.

Wysoki poziom urbanizacji woj. śląskiego sprawia, że jego mieszkańcy stosunkowo najmniej, w porównaniu do pozostałych województw, wydają na transport. W odróżnieniu od nich przedstawiciele opolskich gospodarstw domowych, dobrze wyposażonych w samochody osobowe, mieli największy udział w wydatkach transportowych spośród badanych województw. Gospodarstwa opolskie, mimo najniż-

Rys. 2. Struktura wydatków śląskich gospodarstw domowych na towary i usługi konsumpcyjne w 2009 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [1].

szych dochodów rozporządzalnych, cechuje duży stopień wyposażenia w nowoczesne urządzenia domowe (zmywarkę, zestaw do odbioru telewizji satelitarnej). Są one w najwyższym stopniu nastawione na konsumpcję dóbr materialnych, w tym zdrowych produktów spożywczych (warzyw i owoców).

7. Podsumowanie i wnioski

Do analizy kondycji ekonomicznej społeczeństw trzech śląskich województw w skali makroekonomicznej posłużono się zestawem popularnych wskaźników opisujących liczbowo globalny poziom produkcji, dochodów i konsumpcji oraz cen i bezrobocia występujących na tych obszarach. Zestawienie i porównanie tych mierzalnych cech wskazało na woj. śląskie, jako najmocniejsze ekonomicznie wśród badanych, dające szanse na wysoki poziom życia. Poruszony tu aspekt ekonomiczny pokazuje możliwości zaspokojenia potrzeb materialnych, nie dotykając sfery spełnienia potrzeb moralnych determinujących jakość życia. Stąd obraz dobrobytu społecznego jest niepełny. Mieszkańcy Górnego Śląska mają najwyższy wśród badanych województw poziom życia, ale już jakość ich życia może być dyskusyjna.

Zmierzony skromnym zestawem wskaźników obraz dobrobytu ekonomicznego w śląskich województwach uzupełniono wybranymi wynikami mikroekonomiczne-

go badania budżetów gospodarstw domowych. Ich wyselekcjonowany zestaw zmienił nieco wcześniejsze obserwacje, nie prowadząc do jednoznacznych wniosków. Było ich kilka.

1. Badanie budżetów obrazuje kondycję ekonomiczną gospodarstw domowych *od środka*, z uwzględnieniem preferencji żywieniowych i decyzji konsumenckich gospodarstw domowych. Wskaźniki makroekonomiczne charakteryzują otoczenie.

2. Wśród badanych województw gospodarstwa domowe w woj. dolnośląskim miały największe: fundusz swobodnej decyzji i udział dochodu z pracy na własny rachunek. Zatem ich możliwości oszczędzania bądź inwestowania oraz zachowania przedsiębiorcze pozytywnie wyróżniały ten region wśród badanych jednostek.

3. Tradycyjny model konsumpcji domowych posiłków w rodzinach woj. śląskiego i opolskiego generował większe przeciętne spożycie pieczywa i mięsa oraz wydatki na żywność niż w woj. dolnośląskim.

4. Wydatki na żywność oraz utrzymanie mieszkania i nośniki energii były największe w woj. śląskim, gdzie stanowiły prawie połowę wszystkich wydatków ponoszonych przez tamtejsze gospodarstwa domowe.

5. Wysoki stopień urbanizacji woj. śląskiego wpływał na obniżenie kosztów transportu ponoszonych przez gospodarstwa domowe na tym obszarze.

6. Gospodarstwa domowe woj. opolskiego były najlepiej wyposażone w nowoczesne urządzenia domowego użytku, mimo najniższego, wśród badanych województw, przeciętnego dochodu rozporządzalnego na osobę.

Literatura

- [1] Bank Danych Lokalnych, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.
- [2] *Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3467_PLK_HTML.htm.
- [3] Bywalec C., *Ekonomia i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- [4] *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2009, 2010*, GUS, Warszawa, <http://www.stat.gov.pl>.
- [5] *Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa 1999.
- [6] *Produkt krajowy brutto. Rachunki regionalne w 2008 r.*, GUS, US, Katowice 2010, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3594_PLK_HTML.htm.
- [7] *Rocznik Statystyczny Województw 2008, 2009*, GUS, Warszawa, <http://www.stat.gov.pl>.
- [8] Rusnak Z., *Statystyczna analiza dobrobytu ekonomicznego gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2007.
- [9] Rusnak Z., *Zintegrowany system badań gospodarstw domowych*, [w:] W. Ostasiewicz (red.), *Metodologia pomiaru jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2002.
- [10] Siedlecka U., *Wskaźniki makroekonomiczne i społeczne w ocenie jakości życia*, [w:] W. Ostasiewicz (red.), *Metodologia pomiaru jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2002.
- [11] Słaby T., *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” 1990 nr 6, Warszawa.
- [12] Śmiłowska T., *Zróznicowanie poziomu i jakości życia ludności w przekroju terytorialnym*, Studia i Prace Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego i Polskiej Akademii Nauk, z. 229, Warszawa 1995.

-
- [13] Świecka B., *Niewypłacalność gospodarstw domowych: przyczyny, skutki, przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa 2009.
- [14] Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, PWN, Warszawa 1965.

FROM THE RESEARCH ON ECONOMIC CONDITION OF SILESIA HOUSEHOLDS

Summary: Households and their well-being issues are important subjects of science and practice interest. The economical dimension of well-being in households from three Silesian voivodships was characterized in this paper. With this end in view a set of popular macro-economic indices was used next to micro-economic results of households budget research.